

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У КУРСАНТІВ ВВЗ НА ОСНОВІ ОСОБИСТІСНО-ДІЯЛЬНІСНОГО ПІДХОДУ

У статті проводиться аналіз формування професійної компетентності майбутніх військових психологів з урахуванням особистісно-діяльнісного підходу.

Ключові слова: компетентність, особистісно-діяльнісний підхід, майбутні військові психологи, навчальний процес, професійна підготовка.

В статтє проводиться анализ формирования профессиональной компетентности будущих военных психологов с учетом личностно-деятельностного подхода.

Ключевые слова: компетентность, личностно-деятельностный подход, будущие военные психологи, учебный процесс, профессиональная подготовка.

Постановка проблеми. Традиційна модель освіти, яка була спрямована на передачу майбутньому спеціалісту необхідних знань, умінь, навичок, але не враховувала особистісний розвиток, втратила свою перспективність. Натомість все частіше використовується особистісно-орієнтована модель навчання на основі компетентісного підходу, яка створює умови для виявлення і формування творчої індивідуальності майбутнього фахівця. У багатьох європейських країнах сьогодні переглянуто та внесено зміни до навчальних програм, що спрямовані на створення підґрунтя для того, щоб основні результати навчання базувались на досягненні майбутніми фахівцями необхідних компетентностей. Більшість науковців говорять про необхідність визначити, відібрати та ґрунтовно ідентифікувати обмежений набір компетентностей, які є найважливішими, інтегрованими, ключовими. Однією із таких важливих компетентностей виступає професійна компетентність.

Підґрунтям особистісно-діяльнісного підходу при підготовці майбутніх військових психологів є той факт, що становлення та розвиток особистості майбутнього військового психолога відбувається у різноманітних видах діяльності. Реалізація цього підходу передбачає моделювання структури навчальної, психолого-педагогічної та наукової діяльності майбутніх військових психологів, спрямованої на особистісний розвиток курсанта як «автора діяльності», що об'єднує поняття «суб'єкт діяльності» і «розвиток власної особистості». У цьому підході закладаються умови для самоздійснення, самоактуалізації, самореалізації курсантів, тим самим забезпечуються їх орієнтація на майбутню професійну діяльність.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розглянемо більш детально існуючу систему підготовки майбутніх військових психологів на основі компетентісного підходу. Питаннями розробки психологічних основ професійної підготовки, як, займалися такі науковці, як Г. Г. Голубєв, Е. А. Климов, А. К. Маркова, К. К. Платонов. У межах цього підходу вивчаються умови і фактори професійного самовдосконалення, підвищення кваліфікації, професійної компетентності, розвитку професійних умінь і навичок. Питаннями вивчення акмеологічних закономірностей і детермінант розвитку професіоналізму і виявлення законів, що визначають розвиток зрілої особистості займалися О. О. Бодальов, А. О. Деркач, П. А. Корчемний, Н. В. Кузьміна й ін.

Варто зазначити, що дослідженню процесу формування професійної компетентності майбутніх військових психологів у сучасній психолого-педагогічній науковій літературі приділено недостатньо уваги. Слід відмітити, що деякі аспекти даної проблематики висвітлені у роботах Є. М. Потапчука, О. Д. Сафіна, В. В. Журавльова, О. В. Тимченка, М. І. Томчука, Б. М. Теплова. Проблем професійної підготовки військових фахівців, дослідженню педагогічних умов підготовки майбутніх офіцерів до професійної діяльності присвячені роботи О. М. Аксьонова, А. О. Афанасьєв, І. Г. Радванський, О. В. Торічний; процесу вдосконалення організаційних форм і методів навчання та його оцінки праці Л. В. Боровик, В. В. Корнєшук, Ю. І. Сердюк, І. О. Томків, І. О. Хорєв, Ю. Г. Юрчук; оцінювання ефективності професійної підготовки майбутніх офіцерів та їх готовності до професійної діяльності роботи

С. О. Кубицького; адаптації курсантів до навчальної та професійної діяльності – Г. І. Васильєва, С. О. Казьмірчука; мотивації до професійної діяльності праці Г. С. Грибенюк, Л. М. Дунець, В. М. Клачко; різних компонентів педагогічної культури майбутніх офіцерів дослідження В. В. Гринькова, О. М. Гомонюка, С. В. Капітанець, Ю. В. Кудінова, В. С. Маслова, С. М. Морозова, В. П. Печенізького [5].

Психологічне вивчення діяльності як особливого предмету досліджень було започатковане Л. С. Виготським та С. Л. Рубінштейном, які вказували на нерозривність розвитку особистості від різноманітних, притаманних людині видів діяльності, засобів розкриття потенційних можливостей. В їхніх роботах тісно поєднуються поняття «особистість» і «діяльність». Так, С. Л. Рубінштейн підкреслює, що у відповідності до особистісно-діяльнісного підходу людина у цілісній системі навчально-виховного процесу виступає і як суб'єкт діяльності, і як суб'єкт розвитку власної особистості. У роботах цих вчених особистісно-діяльнісний підхід передбачає насамперед організацію предметно-практичної діяльності у відповідному соціальному контексті, що створює позитивне емоційно-мотиваційне тло. Важливою умовою при цьому виступають гуманістичне ставлення до кожної людини, довірливе діалогічне спілкування, прийняття кожної особистості такою, якою вона є [7].

В. І. Лозова підкреслює діалектичну єдність особистісного і діяльнісного підходів у педагогіці [3; 87]. Якщо особистісний підхід вимагає визнання особистості як продукту соціально-культурного розвитку, носія культури, її унікальності, інтелектуальної та моральної свободи, права на повагу, що передбачає опору на природний процес саморозвитку здібностей, самовизначення, самореалізацію, самоутвердження, створення для цього відповідних умов, то діяльнісний підхід спрямований на таку організацію суб'єкта, в якій би він був активним у пізнанні, праці, спілкуванні, своєму особистісному розвитку. В. І. Лозова справедливо стверджує, що у педагогічній науці все частіше вживається поняття «особистісно-діяльнісний підхід», де особистісний і діяльнісний аспекти утворюють нерозривну, єдину інтеграцію, спрямовану на саморух, самозростання і в заключному результаті на самореалізацію своїх можливостей особистості [3].

Тому особистісно-діяльнісний підхід в є актуальним і в межах підготовки майбутніх військових психологів, оскільки він характеризується ціннісним ставленням, позитивними можливостями особистості у діяльності; включенням особистісного досвіду курсантів до навчально-виховного процесу, який включає когнітивний (знання), операційний (уміння) та аксіологічний (цінності, настанови) блоки.

Формулювання цілей статті. Метою статті є психолого-педагогічний аналіз практики формування професійної компетентності у курсантів вищих військових навчальних закладів на основі особистісно-діяльнісного підходу.

Виклад основного матеріалу статті. Особистісно-діяльнісний підхід у професійній підготовці – це багатомірна, багатоаспектна, багаторівнева ступінчата відкрита структура, що відображає змістовну та процесуальну повноту професійної підготовки курсантів, спрямована на розвиток та саморозвиток особистості як автора своєї діяльності. Особистісно-діяльнісний підхід у підготовці курсантів ВВНЗ до професійної діяльності передбачає взаємну обумовленість становлення діяльності і особистості у психолого-педагогічному процесі через його особистісний і діяльнісний аспекти.

Стосовно проблеми нашого дослідження, урахування особистісно орієнтованого підходу має суттєве значення, насамперед, у визначенні особистісних характеристик майбутніх військових психологів, які впливають на формування професійної компетентності. Ми визначаємо особистісні професійно значущі якості як властивості особистості, що ґрунтуються на теоретичних уявленнях про зміст професійної діяльності і прояви цих уявлень в реальних способах професійної діяльності, можливих для апробації в умовах навчального процесу у ВВНЗ. Серед цих особистісних якостей важливе місце, на нашу думку, займає постійне підтримання мотивації до зростання професіоналізму майбутніх військових психологів. Особистісні професійно важливі якості виявляють себе у продуктах професійної діяльності і тому можуть стати основою для формування індивідуального стилю діяльності.

При цьому ми погоджуємося з думкою Т. А. Майбороди й Л. С. Мовсєсяна, які акцентують увагу на діяльнісному підході у розв'язанні проблеми формування

професійної компетентності, стверджуючи, що у зв'язку з цим поняття «компетентність», «професійна компетентність», «компетентність фахівця» фактично отожднюються і, у свою чергу, пов'язують компетентність з професійною діяльністю та її результативністю [4, с. 6–7].

У контексті нашого дослідження звертаємо увагу на підхід, О. А. Пономаренко, який зазначає що формування професійної компетентності військового фахівця здійснюється в рамках усебічної підготовки і становлення військових кадрів у цілісній системі військової праці. Воно забезпечується створенням безперервного навчання і розвитку курсантів що здійснюються послідовно і поетапно. Це сприяє формуванню стійкої професійної компетентності фахівця, що є одночасно метою, результатом і критерієм продуктивності системи формування професійної компетентності військових кадрів [6].

Якщо говорити про загальні аспекти підготовки майбутніх військових психологів, то варто зазначити, що навчальний процес у ВВНЗ – це система організаційних і дидактичних заходів, які спрямовані на реалізацію змісту вищої освіти на певному освітньо-кваліфікаційному рівні на підставі державних стандартів вищої освіти та стандартів військово-професійної освіти [1, с. 115]. Він містить у собі тісно взаємопов'язані компоненти, основними з яких є: теоретичне та практичне навчання [1, с. 74].

На думку дослідників Н. Ю. Воляннюк та Г. В. Ложкіна підготовки майбутніх психологів передбачає проходження трьох рівнів підготовки, кожному з них притаманне пріоритетне завдання, у відповідності з яким організовується процес навчання курсантів. Підготовка військових психологів відбувається аналогічно. На першому рівні підготовки відбувається введення курсантів в професійну освіту, вирішуються завдання їх загального розвитку. Освітня функція на цьому рівні відіграє головну роль, а професійна практично не виражена. У психологічному плані для першого рівня професійної підготовки властиве набуття курсантом компетенції різних предметних галузей [2].

На другому рівні задається професійна функція, і вона відіграє головну роль відносно освітньої. Саме на цьому рівні реалізується програма підготовки бакалаврів. Згідно європейських підходів кваліфікації

першого циклу (бакалавр) присвоюються студентам, які продемонстрували знання та компетенції за напрямом підготовки на рівні сучасних досягнень. На цьому рівні майбутні фахівці повинні бути наділені такими компетенціями: володіти предметною областю на належному кваліфікаційному рівні, тобто володіти новітніми методами й техніками дослідження, знати новітні теорії та їхні інтерпретації; критично відслідковувати й осмислювати розвиток теорії й практики; володіти методами незалежного дослідження й уміти пояснювати його результати на належному рівні; бути здатним внести оригінальний вклад у дисципліну відповідно до канонів цієї предметної області, наприклад, у рамках кваліфікаційної роботи; демонструвати оригінальність і творчий підхід; опанувати компетенції на професійному рівні [2].

Третій рівень – повної вищої освіти – представлений магістратурою. Його основною метою є підготовка висококваліфікованого професіонала. Це етап спеціалізації. Тому головною стає професійна функція.

Кваліфікації другого циклу (магістр) присвоюються студентам, які продемонстрували знання та розуміння явищ і процесів, здобутих при підготовці на першому циклі, розширюють та/або поглиблюють їх, створюють основу або можливість для розвитку і/або застосування власних ідей, включно для дослідницької роботи; можуть застосовувати отримані знання та компетенції, вміють вирішувати проблеми у новій або незнайомій ситуації у ширшому (або багатогалузевому) контексті, пов'язаному з напрямом підготовки; здатні інтегрувати знання та вирішувати складні питання, формулювати судження за недостатньої або обмеженої інформації, вміють зрозуміло і недвозначно доносити свої висновки та знання, розумно їх обґрунтовуючи, до фахової та нефахової аудиторії; володіють навичками, що дозволяють їм навчатися самостійно.

Розглядаючи структуру та особливості професійної підготовки, зміст знань, умінь, навичок та якостей військових психологів варто виділити наступні блоки. Перший блок професійної підготовки – фундаментальні знання загальної вікової та військової психології, психології розвитку та соціальної психології, що визначають психологічну освіту й успішність оволодіння майбутніми фахівцями знаннями психологічної науки у цілому. Другий блок – професійні вміння та

навички, віддзеркалюють рівень поінформованості щодо найрізноманітніших психологічних методів дослідження, навичок індивідуальної та групової психологічної діагностики, консультативної роботи, проведення різних бесід (діагностичної, психотерапевтичної). Цей блок визначає професійну практичну підготовку спеціалістів. Третій блок – це професійно важливі якості військового психолога, що відображують власне особливості його особистості. У цьому напрямку професійна підготовка повинна забезпечити розвиток інтегральних властивостей особистості спеціаліста, котрі спроможні мобілізувати когнітивні ресурси, схеми корекції поведінки, що необхідні для здійснення оперативного контролю за ситуацією військової діяльності і вирішення за їх допомогою наявних цілей й завдань [2, с. 44].

Наявна система підготовки майбутнього військового психолога зорієнтована головним чином на оволодіння ним певною системою теоретичних знань, спеціальних умінь і технік. Однак успіх професійної діяльності майбутнього військового психолога залежить у великій мірі від його особистісних характеристик: системи цінностей, психологічної культури, самосвідомості, соціально-перцептивного інтелекту тощо. Тому поряд із світоглядною та професійною підготовкою майбутніх фахівців особливого значення набуває особистісна підготовка майбутнього військового психолога, метою якої є формування професійно значущих якостей особистості, її гуманістичної спрямованості, психологічної культури, здатності до професійної ідентифікації.

Професія психолога у суспільстві завжди вважалася й вважається однією із складних та загадкових [2]. Не кожному вдається опанувати її секрети, стати справжнім професіоналом. Встановлено, що чим успішніше пройде особистість стадію професійної підготовки, тим краще буде вона підготовлена до майбутньої професійної діяльності.

Саме тому, ми вважаємо, що професійна компетентність майбутніх військових психологів виступає як інтегративне новоутворення, яке розвивається в процесі професіоналізації суб'єкта діяльності. При цьому завданням вищої освіти полягає не в суміщенні різних професійних вмінь в одному суб'єкті, а в наданні можливості здійснювати вибір, в стимульованому формуванні суб'єкта, який в комплексі буде

представляти всі напрямки психологічної діяльності.

У вищих військових навчальних закладах підготовка військових фахівців здійснюється на підставі державних стандартів вищої освіти та кваліфікаційних вимог Міністерства оборони України до військового фахівця з кожного напрямку, спеціальності і спеціалізації підготовки. Ці вимоги виконують роль галузевого компонента державних стандартів вищої освіти і називаються стандартом військово-професійної освіти. У той же час аналіз «професійно важливих вмінь та навичок курсантів» не стосується їх особистості, тому говорити про компетентісний підхід в цих документах не доводиться. Тому ми пропонуємо, не змінюючи змісту навчання в циклах дисциплін що вивчаються, акцентувати увагу на тих положеннях, які максимально забезпечують формування професійної компетентності майбутніх військових психологів.

Гуманітарні та соціально-економічні дисципліни призначені для надання можливості оволодіння загальнолюдськими цінностями, вивчення національної та освітньої історії, засвоєння філософського світогляду і законів пізнання навколишнього середовища, удосконалення знання державної та однієї з іноземних мов, придбання знань, які необхідні для розуміння і активної участі у сучасних економічному і політичному розвитку суспільства.

Фундаментальні дисципліни є базою для якісного засвоєння професійних дисциплін, розвивають творче аналітичне мислення.

Професійно-орієнтовані дисципліни забезпечують мінімально-необхідний перелік знань і умінь, що необхідні для подальшого засвоєння спеціальності майбутнього військового психолога, формують певне уявлення про професійну діяльність і забезпечують можливість самостійної трудової діяльності.

Первинна професійна підготовка охоплює наступні питання: загальна характеристика професії; основні функції військового психолога та необхідні для її виконання знання, уміння та навички; кваліфікаційна характеристика військового психолога та інше. Основними завданнями циклу є підвищення рівня професійної орієнтації першокурсників, формування у них про світ професії, розширення світогляду про професію військового психолога.

Спеціальні дисципліни призначені для опанування курсантами об'єктивних законів

в об'єктах і функціях професійної діяльності військових фахівців та підготовка останніх до виконання обов'язків на первинних посадах.

Практичне навчання спрямоване на розширення та деталізацію знань отриманих на лекціях та в процесі самостійної підготовки курсантів, формування та закріплення умінь та навичок професійної діяльності.

За ознакою належності до галузевого компонента або компонента вищого навчального закладу усі навчальні дисципліни освітньо-професійної програми поділяються на нормативні та варіативні дисципліни [1, с. 57]. Нормативні навчальні дисципліни встановлюються державними стандартами освіти та стандартами військово-професійної освіти. Дотримання назв та обсягів нормативних дисциплін є обов'язковим для навчального процесу. Але завдяки варіативності освітньої програми є можливість для реалізації специфічних вимог до спеціальності випускників ВВНЗ. Завдяки дисциплінам варіативного компоненту у викладачів є можливість здійснення коректування механізмів розробки та реалізації навчального плану.

У циклі гуманітарних та соціально-економічних дисциплін, під час формування професійної компетентності майбутніх військових психологів: відбувається знайомство з найважливішими галузями, а також етапами розвитку гуманітарних і соціально-економічних знань, основними науковими школами та концепціями; глибоко розкриваються знання про історію України, її основні періоди, події, що мали історичне значення, історичних діячів, історичні дати, народні традиції в культурі, звичаї народу; та інше.

У циклі фундаментальних дисциплін, під час формування професійної компетентності майбутніх військових психологів головна увага приділяється: формуванню понятійного апарату загальнонаукових навчальних предметів для розуміння взаємозв'язку між фізичними, біологічними та психічними явищами, розумінню процесу виникнення і розвитку психіки та свідомості, розумінню її форми та структури; визначенню суті та закономірностей психічних явищ, природи та психологічної структури особистості, теорії особистості в світовій та вітчизняній психології, умовам її формування; усвідомленню методологічних та теоретичних проблеми психології,

пов'язаних з понятійним апаратом, його суттю, зв'язком психології з іншими суспільними та природничими науками, та інше.

У циклі навчальних дисциплін професійної та практичної підготовки формування професійної компетентності майбутніх військових психологів зосереджено на: розумінні специфічних особливостей професії психолога, ознайомленні з основними напрямками розвитку сучасної психологічної науки, навчанні методам самостійного засвоєння психологічних знань; напрацюванні умінь аналізувати соціально-психологічні механізми регуляції соціальної поведінки людей, психологічні аспекти масових комунікацій та реклами і на основі такого аналізу давати практичні; забезпеченні формування умінь та навичок використання психологічних знань, методів дослідження, консультування на конкретному об'єкті діяльності психолога.

Цикл спеціальних дисциплін складається з трьох блоків: тактичні та тактико спеціальні дисципліни, військово-спеціальні дисципліни, загальні дисципліни. Розвиток професійної компетентності майбутніх військових психологів, в зазначеному циклі, зосереджено на:

- формуванні у майбутніх військових психологів твердих теоретичних знань та необхідних практичних навичок для виконання службових обов'язків під час виконання професійної діяльності;

- умінні проводити психологічний аналіз бойової, навчально-бойової, службової і повсякденної діяльності особового складу, та навчально-виховного процесу у військових підрозділах і частинах, відпрацюванні рекомендацій щодо їх оптимізації та підвищенні ефективності;

- отриманні знань стосовно профілактики соціально-психологічних, особистісних, психічних та інших детермінант і передумов порушення особовим складом військової дисципліни та правил і норм військових статутів, військового етикету;

- формуванні навичок протидії негативному інформаційно-психологічного впливу на особовий склад тощо.

Цикл практичних дисциплін охоплює весь період навчання у військовому ВНЗ і володіє значним потенціалом для формування професійної компетентності майбутніх військових психологів. Під час проходження курсантами різних видів

практик у них формується стійке позитивне ставлення до обраної професії, відбувається прийняття її норм і цінностей, формуються професійно-важливі уміння та навички, розвиваються професійно-значимі якості майбутніх військових психологів.

Висновок. Проведений нами аналіз системи підготовки майбутніх військових психологів дозволяє стверджувати, що формування їх професійної компетентності здійснюється через зміст освіти, яка включає в себе не тільки зміст предметної області, але і професійні навички та вміння, які формуються в процесі оволодіння предметом, а також завдяки активній позиції курсантів ВНЗ.

Перспективи подальших досліджень. Результати аналізу професійної підготовки майбутніх військових психологів дозволили дійти висновку, що сучасна система

військово-професійної освіти у вищому військовому навчальному закладі більше спрямована на теоретичне осмислення сутності навчального процесу і не дозволяє приділити необхідну увагу розвитку необхідного комплексу якостей особистості, які б забезпечували високий рівень сформованості професійної компетентності у майбутніх військових психологів. У зв'язку з цим до змісту дисциплін циклу військово-професійної та практичної підготовки необхідно ввести блок нової інформації з проблеми підвищення професійної компетентності фахівців, а також створити ефективні психолого-педагогічних умови з метою здійснення цілеспрямованої підготовки професійно компетентних військових психологів, здатних ефективно працювати в сучасних умовах існування Збройних сил України.

Література

1. Біжан, І. В. Організація навчально-виховного процесу, методичної та наукової роботи у вищій військовій школі : підручник / І. В. Біжан. – Харків : ХВУ, 2001 – 410 с.
2. Воляннюк, Н. Ю. Професійний розвиток особистості майбутнього спортивного психолога. Проблеми сучасної психології / Н. Ю. Воляннюк, Г. В. Ложкін // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський : Аксіома. – 2008. – Вип. 2. – С. 1–4.
3. Лекції з педагогіки вищої школи : навч. посіб. / за ред. В. І. Лозової. – Харків : ОВС, 2006. – 496 с.
4. Майборода, Т. А. Основные подходы к определению содержания профессиональной компетентности в психологических исследованиях / Т. А. Майборода, Л. С. Мовсесян // Материалы научно-технической конференции по итогам работы профессорско-преподавательского состава СевКавГТУ за 2007 год / СевКавГТУ. – Ставрополь, 2008. – Т. 1. – С. 6–7. (Естественные и точные науки. Технические и прикладные науки).
5. Маслак, Л. П. Педагогічні умови формування культурологічної компетентності майбутніх офіцерів радіоінженерних спеціальностей / Л. П. Маслак. – Житомир : Житомирський державний університет ім. Івана Франка, 2010. – 18 с.
6. Пономаренко, О. А. Підготовка майбутніх офіцерів тилу Державної прикордонної служби України до професійної діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Пономаренко Олег Анатолійович. – Хмельницький : Вид-во Нац. академії Держ. прикордон. служби України ім. Б. Хмельницького, 2006. – 288 с.
7. Рубинштейн, С. Л. Основы общей психологии : в 2-х т. / Рубинштейн С. – М., 1989. – Т. II. – 323 с.

Mas N., Ph.D., chief division

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL ANALYSIS OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE CADETS HMEI BASED STUDENT-ACTIVE APPROACH

This paper analyzes the formation of professional competence of military psychologists. Determined the need for psychologists in preparing student- active approach . This paper analyzes the military education and training levels allocated to military experts . It was determined that the first level of preparation of students entering happening in vocational education and the second level is implemented professional function , the third level is realized function specialization. When considering the structure and features of training, identified the following three blocks of training future military psychologists: unit training, block the formation of professional skills and abilities and power of professionally important qualities of future military psychologists. In the article without changing the content of training cycles disciplines that study , focus on the positions as much as possible will ensure the formation of professional competence of military psychologists.

Keywords: competence, personality approach, future military psychologists, educational process, training.